

УДК 347.9
DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v3.2023.7>

Ю. С. Павлова
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»
orcid.org/0000-0002-4753-4590

ЕЛЕКТРОННИЙ ДОКУМЕНТ ЯК РІЗНОВИД ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ

У статті розглянуто поняття електронного документу як різновиду електронних доказів. Проаналізовано доктринальний підхід до визначення даного поняття. Наведено позиції вітчизняних науковців з приводу змісту та ознак явища електронного документу. Визначено нормативно-правові основи запровадження даної категорії. Встановлено, під електронними документами можна розуміти зафіксовану в електронній (цифровій) формі інформацію (в тому числі текстову, у вигляді графічних зображень, планів, фотографій, відео- та звукозаписів тощо), що містить юридично значимі дані про обставини справи та реквізити, визначені законодавством як обов'язкові.

Наразі чинне законодавство визначає електронний документ як вид електронного доказу, розкриваючи зміст та характеристики такого явища. Нормативне визначення електронного документу містить широкий перелік видів електронних доказів і джерел інформації, який не є вичерпним, що важливо, зважаючи на стрімкий технічний прогрес і появу нових видів електронних доказів і джерел, на яких такі докази можуть зберігатися. Зафіксоване нормативне визначення електронного документу містить широкий перелік видів електронних доказів і джерел інформації, який не є вичерпним, що важливо, зважаючи на стрімкий технічний прогрес і появу нових видів електронних доказів і джерел, на яких такі докази можуть зберігатися.

Зроблено висновок з приводу того, що відсутність уніфікованого розуміння визначення електронного документу та його використання у судочинстві призводить до різночитання та неоднакового практичного застосування судовими інстанціями, чого можна уникнути за рахунок чіткого дотримання нормативного підходу, який має відображати тенденції та загальноприйняті правові стандарти.

Ключові слова: електронний доказ, процес доказування, цивільне судочинство, електронний документ, інформація.

Pavlova Y. S. ELECTRONIC DOCUMENT AS A TYPE OF DIGITAL EVIDENCE

The article considers the concept of an electronic document as a type of electronic evidence. The doctrinal approach to the definition of this concept is analyzed. The positions of domestic scientists regarding the content and signs of the electronic document phenomenon are given. The regulatory and legal bases for the introduction of this category have been determined. It is established that electronic documents can be understood as information recorded in electronic (digital) form (including text, in the form of graphic images, plans, photographs, video and sound recordings, etc.), containing legally significant data about the circumstances of the case and details defined by law as mandatory.

Currently, the current legislation defines an electronic document as a type of electronic evidence, revealing the content and characteristics of such a phenomenon. The normative definition of an electronic document contains a broad list of types of electronic evidence and sources of information, which is not exhaustive, which is important given the rapid technical progress and the emergence of new types of electronic evidence and the sources on which such evidence can be stored. The fixed normative definition of an electronic document contains a wide list of types of electronic evidence and sources of information, which is not exhaustive, which is important, given the rapid technical progress and the emergence of new types of electronic evidence and sources on which such evidence can be stored.

It was concluded that the lack of a unified understanding of the definition of an electronic document and its use in court proceedings leads to different interpretations and unequal practical application by judicial authorities, which can be avoided by clearly observing the regulatory approach, which should reflect trends and generally accepted legal standards.

Key words: electronic evidence, evidence process, civil proceedings, electronic document, information.

Активне використання технічних засобів і мережі Інтернет для придбання товарів і послуг, здійснення ділового спілкування, укладення електронних договорів тощо призвело до того, що частина суспільних відносин продовжує своє існування у новій площині віртуального простору. Не оминула дана тенденція й судочинство де активно впроваджуються новітні технології цифрових ресурсів, успішно функціонує інформаційно-телекомунікаційна система та широко використовуються електронні докази. Електронний документ

як один із електронних доказів є «продовженням» письмового документу та є найпоширенішим у використанні в процесі доказування в рамках цивільного судочинства.

Питання впровадження електронних доказів, в цілому, та окремих їх видів, зокрема, знаходяться в полі зору чималої кількості вчених, серед яких варто відмітити наукові праці таких вітчизняних науковців як: О. І. Антонюк, І. І. Демчишин, О. Гусев, А. Ю. Каламайт, В. С. Петренко, М. Соколова, Д. М. Цехан,

О. С. Чорний та ін. Однак, все ще залишаються актуальними питання змісту, форми, порядку використання, допустимості та належності як електронних доказів в цілому, так і електронного документу як одного з них.

Взагалі, чинне законодавство закріплює поняття електронних доказів, закріплюючи у ч. 1 ст. 100 ЦПК, ч. 1 ст. 96 ГПК України та ч. 1 ст. 99 КАС відповідну дефініцію, згідно якої «електронними доказами є інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), вебсайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися, зокрема, на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет)».

І. Вернидубов, С. Белікова визначають електронні докази як «інформацію в електронному вигляді про факти і обставини, що мають значення для справи та зафіксовані за допомогою передбачених законодавством електронних носіїв або така, що передається по каналах електрозв'язку» [1, с. 301].

Цікаву позицію висловлює Д. М. Цехан з приводу того, що «з урахуванням існуючої нині концепції класифікації доказів цифрова інформація з урахуванням унікальних характеристик не може бути віднесена до жодної класифікаційної групи. Тому є необхідність уведення категорії «цифрового доказу», під яким слід розуміти фактичні дані, представлені у цифровій (дискретній) формі та зафіксовані на будь-якому типі носія, що стають доступними для сприйняття людиною після обробки ЕОМ та на підставі яких суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для провадження та підлягають доказуванню» [2, с. 259].

Видається слушною позиція О. Гусева, який відзначає, що «надшвидкий розвиток інформаційно-телекомунікаційних технологій унеможливує формулювання вичерпного переліку всіх видів електронних доказів, у зв'язку з чим доцільним видається закріплення в законодавстві України «широкої» дефініції поняття електронних доказів, яка б фіксувала лише найбільш загальні, сутнісні ознаки цього явища. Узагальнене формулювання гарантувало б можливість віднесення до електронних доказів будь-яких цифрових даних на будь-якому електронному носії, що існує сьогодні чи може з'явитися у майбутньому» [3, с. 22].

У свою чергу, вважаємо, що електронний доказ в цивільному процесі це будь-яка інформація, представлена в електронній формі, що має значення для розгляду цивільної справи, дослідження якої здійснюється за допомогою спеціальних програмно-технічних засобів. До ознак електронних доказів варто віднести: відсутність матеріальної форми; дослідження такого доказу вимагає використання програмних та технічних засобів; наявність технічного носія інформації; специфічний процес створення та зберігання інформації, який надає можливість легко змінювати носій без втрати змісту і навпаки, надає можливість внесення змін до змісту без залишення слідів на носіїві; відсутність електронних копій електронних доказів; можливість його передання за допомогою каналів зв'язку, можливість використання електронного доказу одночасно кількома особами, специфічних «реквізитів» (метаданих інформації технічного характеру); особливий порядок дослідження та оцінки електронних доказів [4, с. 70–73].

Перелік видів електронних доказів міститься в ч. 1 ст. 100 ЦПК України, відповідно до чого у якості видів електронних доказів законодавець виокремлює електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), вебсайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі.

Центральним елементом в системі електронних доказів є електронний документ. Встановлення спеціальних реквізитів, які забезпечують автентичність змісту електронного документа та ідентифікацію його автора, сприяє поступовому більш активному використанню електронних документів в системі суспільних відносин, а тому доцільним буде приділити особливу увагу поняттю електронного документа, його сутності та змісту, ознакам та обов'язковим реквізітам, а також особливостям збирання, дослідження та оцінки електронних документів в процесі розгляду цивільних справ.

Слово документ (лат. documentum зразок, доказ, свідоцтво) походить від дієслова «docere» вчити, навчати. Г. Н. Швецова-Водка пропонує під документом розуміти «матеріальний (субстанційний) об'єкт, на (в) якому соціальна (семантична) інформація закріплена способом запису» [5].

У науковій літературі знаходимо матеріальний підхід до визначення електронного документа, прихильниками якого аргументується, що «фізичне місце фіксації електронного документа є лише засобом тимчасового зберігання документа», однак такий підхід зазнає критики з боку інших науковців. Так, на думку О.А. Баранова,

«такий погляд на документ призводить до абсурдної ситуації, коли до документів можна віднести електромагнітні хвилі або магнітні поля, оскільки вони є матеріальними носіями, за допомогою яких відбувається передача інформації в просторі та в часі» [6, с. 3].

Та попри все, документування інформації без її фіксації на певному матеріальному носії поки не вбачається можливим. Водночас, саме по собі фіксування інформації на певному носії не свідчить про однозначне створення документа, що більше залежить від змісту викладеної в ньому інформації, мети документування.

Значимо також інформаційний підхід до визначення поняття документу. Так, в рамках зазначеного підходу слід згадати ДСТУ 2392-94, де значиться, що «документ це записана інформація, яка може розглядатися як одиниця під час здійснення інформаційної діяльності» [7], а відповідно до ДСТУ 2732:2004 «документ це інформація, зафіксована на матеріальному носії, основною функцією якого є зберігати та передавати її в часі та просторі» [8].

У такому ж сенсі позиціонується поняття офіційного документа й юридичною енциклопедією: «інформація, відомості чи дані, зафіксовані на папері, фотоплівці, магнітному диску та ін. матеріальних носіях, що мають законод., нормат., директив., або інформ. характер» [9, с. 58].

Відповідно до ч. 5 ст. 43 ЦПК України «документи (в тому числі процесуальні документи, письмові та електронні докази тощо) можуть подаватися до суду, а процесуальні дії вчинятися учасниками справи в електронній формі з використанням Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом». Вказана норма лише вказує на поняття «документи» як на родові для окремих їх видів, до яких відносять процесуальні документи, письмові та електронні докази. Отже, під документом як доказом в цивільному процесі можна розуміти інформацію, зафіксовану на певному матеріальному носії, що містить дані про обставини, що мають значення для правильного вирішення спору.

У свою чергу, поняття «електронний документ» виступає спеціальною категорією відносно більш широких за змістом понять «електронний доказ» та «документ».

Визначаючи електронний документ як засіб доказування, в юридичній літературі пропонується розуміти під ним «відомості про обставини, що підлягають встановленню у справі, які записані на перфокарту, перфоплівку, магнітний, оптичний, магнітооптичний накопичувач, карту флеш-пам'яті чи інший подібний носій, які отримані з дотриманням процесуального порядку їх збирання» [10, с. 70]. У свою чергу, інший автор

пропонує визначати «електронний документ як відомості про осіб, предмети, факти, події, явища та процеси, представлені в електронно-цифровій формі, зафіксовані на машинному носії за допомогою електромагнітного впливу або такі, що передаються каналами електрозв'язку шляхом електромагнітних сигналів з реквізитами, що дозволяють ідентифікувати такі відомості» [11, с. 47].

А. Т. Боннер пропонує до основних ознак, яким повинен відповідати електронний документ відносити: «наявність матеріального носія інформації; наявність реквізитів, що дозволяють ідентифікувати зафіксовані на матеріальному носії відомості; можливість зміни форми фіксації документованої інформації; документ повинен містити інформацію, необхідну для використання у відповідних цілях, у даному випадку для встановлення обставин цивільних справ» [12, с. 80].

На думку Є. С. Хижняка «під електронним документом необхідно розуміти будь-яку інформацію, представлену в електронній формі, що має значення для розслідування кримінальних правопорушень, дослідження якої здійснюється за допомогою спеціальних програмно-технічних засобів» [12, с. 81].

Отже, під електронними документами можна розуміти зафіксовану в електронній (цифровій) формі інформацію (в тому числі текстову, у вигляді графічних зображень, планів, фотографій, відео- та звукозаписів тощо), що містить юридично значимі дані про обставини справи та реквізити, визначені законодавством як обов'язкові.

Наразі чинне законодавство визначає електронний документ як вид електронного доказу, розкриваючи зміст та характеристики такого явища.

Так, ЦПК України закріплено розширене поняття електронного документу, з включенням до нього не тільки текстових, а й графічних зображень, відео- та звукозаписів. Так, підвидом електронних доказів згідно з ч. 1 ст. 100 ЦПК України є електронні документи, у тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо.

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.2003 року № 851-IV «електронний документ – це документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа» [13].

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 01 жовтня 2012 року «Про затвердження Положення про електронні освітні ресурси» № 1060, «електронний документ

це документ, інформація в якому подана у формі електронних даних і для використання якого потрібні технічні засоби» [14]. Енциклопедія державного управління роз'яснює, що «електронний документ – документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа, склад та порядок розміщення яких визначається законодавством» [15, с. 142–144].

Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи виокремлює такі поняття як електронна копія паперового документа (документ в електронній формі, що містить візуальне подання паперового документа, отримане шляхом сканування (фотографування) паперового документа) та електронний документ (документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, який містить обов'язкові реквізити документа, правовий статус якого засвідчено кваліфікованим електронним підписом автора) [16].

З наведеного вбачається, що законодавець при тлумаченні поняття електронного документа не зупиняється тільки на матеріалах письмового характеру, а тлумачить його значно ширше. Такий підхід законодавця можна визначити як прогресивним, оскільки зафіксоване нормативне визначення електронного документа містить широкий перелік видів електронних доказів і джерел інформації, який не є вичерпним, що важливо, зважаючи на стрімкий технічний прогрес і появу нових видів електронних доказів і джерел, на яких такі докази можуть зберігатися.

Визнання електронного документа самостійним джерелом доказів, розроблення нормативно-правового забезпечення щодо їх виявлення, збирання, оцінки здійснило великий крок в інформатизації процесу доказування, полегшило та прискорило роботу зі збору, обробки, передавання та зберігання доказової інформації, а так само усунуло існуючі законодавчі прогалини. Та попри це, відсутність єдності в теорії та практиці визначення поняття електронного документа та практики його застосування в судочинстві спричиняє неоднозначне розуміння порядку використання та фіксації даного виду доказу під час доказування, що вимагає уніфікації. Вбачається, що такого результату можна досягнути за рахунок чіткого дотримання нормативного підходу, який має відображати тенденції та загальноприйняті правові стандарти.

Література

1. Вернидубов І., Белікова С. Електронні докази: поняття, особливості та проблеми щодо їх дослідження судом. URL: <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2018/2018-5-2/42.pdf>.
2. Цехан Д. М. Цифрові докази: поняття, особливості та місце у системі доказування. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». 2013. № 5. С. 256–260.
3. Гусев О. Класифікація електронних доказів у цивільному процесі України. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 8. С. 18–22.
4. Павлова Ю.С. Електронний документ як джерело доказів у цивільному процесі: дис. канд. юрид. наук. 12.00.03. НУ ОЮА. Одеса, 2019. 239 с.
5. Швецова-Водка Г.Н. Документознавство: Навч. посіб. К.: Знання, 2007. 398 с.
6. Баранов О.А. Правові особливості використання документів, переданих за допомогою електронних комунікацій. Правова інформатика. 2013. № 1. С. 3–10.
7. ДСТУ 2392-94. Державний стандарт України. Інформація та документація. Базові поняття. Терміни та визначення. URL: https://dbn.at.ua/_ld/11/1166_DSTU2392-94.pdf
8. ДСТУ 2732:2004. Національний стандарт України. Діловодство й архівна справа. URL: www.law.leschishin.org/nor024.php.
9. Юридична енциклопедія: [в 6-ти т.] /ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]/ К.: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998. Т. 2. 744 с.
10. Єсімов С.С. Електронні документи як докази у справах про адміністративні правопорушення/ Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки, 2016. № 845. С. 68–74.
11. Вінник О. Нормативно-правове регулювання відносин у сфері цифрової економіки. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право: Науковий журнал. 2018. № 2. С. 124–135.
12. Хижняк Є.С. Особливості огляду електронних документів під час розслідування кримінальних правопорушень. Держава та регіони. Серія: Право. 2017 р. № 4 (58). С. 80–85.
13. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 року № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>
14. Про затвердження Положення про електронні освітні ресурси: Наказ Міністерства освіти і науки; молоді та спорту України від 01.10.2012 р. № 1060. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1695-12>
15. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ: НАДУ, 2011. Т. 2: Методологія державного управління. 692 с.
16. Рішення Вищої ради правосуддя від 17 серпня 2021 року № 1845/0/15-21 «Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи». URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/polozhennya_yesits_22.02.2022.pdf